

КОРЕЛЯЦІЯ „МИНУЛЕ-СУЧАСНЕ” В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПОЕЗІЇ ЕПОХИ БАРОКО

I. О. Помазан

В статье рассматриваются мировоззренческие соотношения прошлого и современного в украинской исторической поэзии Барокко. Прослеживается их роль в формировании поэтики этого жанра, а также обращается внимание на рецепцию барочной исторической поэзией традиций древнерусской литературы, в частности в стихотворениях панегирического характера.

Ключевые слова: барочная литература, историческая поэзия, панегирическая поэзия, историческое самосознание, историзм

У статті розглядаються світоглядні співвідношення минулого і сучасного в українській історичній поезії Бароко. Просліджується їхня роль у формуванні поетики цього жанру, а також звернено увагу на рецепцію бароковою історичною поезією традицій давньоруської літератури, зокрема у віршах панегіричного характеру.

Ключові слова: барокова література, історична поезія, панегірична поезія, історична самосвідомість, історизм

The article deals with the world outlook correlation of the past and the current in Ukrainian historical poetry of the Baroque period. It traces the development of their role in this genre poetics formation. Attention is paid to the Old Rus' literary tradition reception in Baroque historical poetry, in panegyric poems.

Key words: Baroque literature, historical poetry, panegyric poetry, historical self-actualization, historical method

З точки зору ставлення до історії, засобів її засвоєння та відносин із культурою Бароко віддає перевагу космологічному принципіві, що зумовлює парадигматичне прочитання історії. Отже, за таких умов історія посідає в культурі Бароко одне з чільних місць, виступаючи в ролі своєрідного символічного коду, постійно відтворюваного у пошуках прецедента. Саме цей пошук, гостра потреба повсякчасного самоутвердження на засадах історичної легітимності зумовлюють властиве епосі Бароко напружене зацікавлення минулим, що значною мірою мислиться як скарбниця прецедентів, як надійний ґрунт, що на ньому можна побудувати стійку споруду власної самооцінки. Одним з найскравіших прикладів цього може бути формулювання Петром Терлецьким у поетичній збірці "Слава героїчних справ ясновельможного й[ого] м[илості] пана Бориса Петровича Шеремети" спрямованісті історичних орієнтирів своєї епохи:

У тронах, що їх мали Ахіллеси,
Гектори славні, сильні Геркулеси,
За всі заслуги садять Шереметів
За їх прикмети.
А через роки літописці з'являть,
Поети в книгах написом прославлять
На мармурах і на дверях, усюди
По Троях будуть.
Це щоб у приклад для нащадків стати,
Як Македонський, вічно Русь здобляти –
Ось як Беллона світом управляє
І розділяє

Пер. з польск. Р. Радшиєвського [3, с.155].

Він звертається у минуле передусім у пошуках джерела вартісне стабілізованих прикладів, що ними мають керуватися сучасники. Так, вводячи сучасного йому Бориса Шереметьєва у коло славетних героїв класичної античності (як історичних, так і легендарних), поет локалізує його постать серед взірцевих особистостей минулого, інтегрує свого героя до структури темпорально сакралізованих особистісних зразків. Разом з тим ушляхетнена в такий спосіб персона Бориса Шереметьєва надалі сама виступатиме у ролі прикладу для нащадків, зміцнюючи ланцюг історичної тяглості й виконуючи функцію повсякчасного відтворення аксіологічної сталості.

А відтак наголошувана Л.Ушкаловим барокова опозиція *antiguus-modernus* із виразним тяжінням ad *antiquitatem* зумовлює наслідування як провідний і домінуючий стрижень барокового мислення: "На вершині піраміди ієрархічно організованих понять української барокової систематики, репрезентованої низкою граматик, піітик, риторик, гомілетик, передмов, післямов, присвят перебуває категорія "наслідування" (*μιμησις*, *imitatio*)... Що ж стосується європейської духовної культури часів так званого "рефлекторного традиціоналізму" (С. Аверінцев), зокрема доби українського бароко, то *μιμησις* демонструє тут власну тотальність" [5, с. 14].

Таким чином, подібне співвідношення з історією як передумовою наслідування програмує значною мірою постійну увагу до позиції щодо ряду предків і попередників, пошук свого місця у світі, великою мірою програмованого їх надбаннями, тією соціальною, духовною і культурною спадщиною, що нею залишається володіти нащадкам. Саме на підґрунті тієї спадщини, вповні узгоджуючись із нею, вибудовується в епоху Бароко власний мікрокосм окремої людини, її зв'язки із макрокосмом та коло її правних – з погляду епохи – суспільно-політичних та культурних претензій. Вислів Бернара Шартрського: "ми лише карлики, що зіп'ялися на плечі гігантів, але бачимо завдяки цьому далі за них" [1, с.164], – що визначав середньовічне бачення проблеми спадковості-наслідування, значною мірою прийнятний і для барокового способу мислення із його посиленою увагою до тих гігантів, що своєю сталістю й надійністю зумовлюють тривкість і цілісність світобачення нащадків. Це великою мірою окреслює й те непересічне значення, що його мають для постання історичної поезії епохи Бароко давньоруські літературні традиції, які до певної міри програмують принципи художньо-історичного бачення, котрі є визначальними для численної групи українських історичних барокових поетів. Окреслений Д.С. Лихачовим стиль монументального історизму із властивим для нього принципом соціально-диференційованої художньої інтерпретації [2, с. 37-51] особистості виразно впливає на бачення українськими бароковими поетами своїх героїв, особливо у тих випадках, коли ці герої репрезентують соціальні верстви, що передовсім перебували в центрі уваги давньоруських книжників.

Подібні явища можна спостерегти у переважній більшості історичних поезій, що зображують представників старої української еліти, особливо княжу аристократію. Риси ці з особливою яскравістю помітні у ранніх історичних поезіях панегіричного забарвлення, зокрема панегіриках, ляментях і гербових віршах, що дуже часто містять історичний екскурс, пов'язаний із родоводом вельможної особи, особливо у тих випадках, коли родова легенда має певний доленосний зв'язок із давньою історією України-Руси або стародавнього світу. Подібною родовою легендою для всієї шляхти Речі Посполитої була "сарматська теорія", що виводила родовід "шляхетського народу" від легендарних сарматів, котрі свого часу не дали гунам остаточно сплюндрувати Європу, про що говорить, зокрема, у своїй праці "Геральдика" Я. Яблоновський [6, с.39]. Таким чином, ціла елітна верства була історично локалізована серед найдавніших суб'єктів європейської історії, а відтак стверджені були її претензії у сучасному. Одним з найбільш яскравих прикладів подібної ушляхетненої історичної локалізації окремого магнатського дому, цього разу у вітчизняній історії, є родова легенда Киселів, котру відобразив у вірші на їх герб український поет середини XVII ст.:

Намет с крестом, Марсови на мешкане даный:
Бы през него отчизны враг был поконаный.
Того знаку заживал, гетман російского
Роду: Святольдич, котрый для дела славного:
Названый ест Киселем, абы потомными
Веку, слава слынула, с потомки битными.
За чим поки Киселев Полска битных маест,
О насзды басурман нечого не дбаест [4, с.54-55]

Тим самим, автор наголошує на тому, що представники роду Киселів віддавна виступають у ролі суб'єктів історичного поступу, а відтак поет стверджує правність претензій їх нащадка на історичну значущість власної особистості, як легітимного спадкоємця слави своїх гідних предків.

При цьому автора мало турбує те, наскільки вірогідною є ця легенда. Навряд чи хтось з роду Могил у XVII ст. поважно вірив у своє походження від Муція Сцеволи (саме такою генеалогією наділяє цей рід К.Несецький у "Польському гербовнику" [7, т.6, с.449]), однак сама претензія на таку стародавність свідчить про значний соціальний престиж представників цього дому, оскільки вони вважають для себе можливим мати подібне родове дерево. Подібну ж легендарну генеалогію, що пов'язана із давніми славетними героями, мають, наприклад, герби Корчак /Korczak/ і Сас /Sas/, про походження яких говориться, зокрема, у двох найпопулярніших в Речі Посполитій гербовниках "Герби польського лицарства" Б. Папроцького та "Опис Польщі" С. Окозького [9, с. 472, 695; 8, т. 2, с. 376, т. 3, с.154].

Для автора генеалогічна легенда є передовсім можливістю художньо ствердити гідне місце свійому персонажу у галереї героїчних постатей минулого. При цьому єдність такого ланцюга часто підтримується введенням в історичний екскурс певних легендарних анекдотів із давньоруських літописів, як це, приміром, можна побачити у гербовій легенді Адама Киселя.

Разом із гідними вчинками предків, що зумовлюють соціально-політичні претензії нащадків і визначають тяглість історичної традиції бути гарантом сталості суспільного статусу сучасників, велику увагу звертають барокові поети, йдучи слідом за своїми давньоруськими попередниками, на пошук паралелей у знаному ними світі та акцентоване окреслення історичного простору, що на ньому знаходять відгук вчинки певної особи.

Таким чином, в українській історичній поезії Бароко кореляція "минуле-сучасне" є одним із провідних чинників, що визначають формуванням поетики цього жанру. Разом з тим реалізований у цьому співвідношенні діалог культурно-часових просторів сакралізованого минулого й сучасного, що потребує легітимізації, самоутвердження та уповажнення у власних очах, уможливує для людини Бароко психосоціальну стабільність ментальності і визначення її місця у світі.

Література:

1. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада / Пер. с фр. – М.: Издательская группа Прогрессе, Прогресс-Академия, 1992. – 376 с.
2. Лихачев Д.С. Человек в литературе Древней Руси. – М.: Наука, 1970. – 180 с.
3. Марсове поле: Кн. 2: Героїчна поезія на Україні. Друга половина XVII – початок XIX століття. – К.; Молодь, 1989. – 384 с.: іл.
4. Українська поезія. Середина XVII ст. – К.: Наук. думка, 1992. – 680 с.
5. Ушкалов Л. Світ українського Бароко: Філологічні етюди. – Х.: Око, 1994; – 109 с.: іл.
6. Jablonowski J. Heraldysa. – L., 1748. – 202 s.
7. Niesiecki K. Herbarz polski: W 10 t. – Lipsk: Haertej, 1839-1845.
8. Okolski S. Orbis Polonus: In 3t. – Cracovia: Caesarij, 1641, 1643, 1645. – 556p.; 656p.; 360p.
9. Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego: Na pięćoro xiąg rozdzielone. – Krakow, 1584. –724 s.